

پاسخ خودارزیابی‌های درس یازدهم

۱) پس از خوانش درست اشعار نیمایی زیر و نوشتن پایه‌های آوایی هر یک از مصراع‌ها، وزن و نشانه‌های هجایی را مقابل هر مصراع بنویسید.

هست شب یک شب دم کرده و خاک / رنگ رخ باخته‌است / باد، نوباوه ابر، از بر کوه / سوی من تاخته‌است. (نیمای پوشیچ)

هست شب یک / شب دم کرده / دو خاک*	پایه‌های آوایی	هست شب یک شب دم کرده و خاک
فاعلاتن فعلن	وزن و آوازه	
-UU / -UU / -U-	نشانه‌های هجایی	
رنگ رخ با / خد است*	پایه‌های آوایی	رنگ رخ باخته‌است
فاعلاتن فعلن	وزن و آوازه	
-UU / -U-	نشانه‌های هجایی	
باد، نوباوه ابر، از بر کوه*	پایه‌های آوایی	باد، نوباوه ابر، از بر کوه
فاعلاتن فعلن	وزن و آوازه	
-UU / -UU / -U-	نشانه‌های هجایی	
سوی من تا / خد است*	پایه‌های آوایی	سوی من تاخته‌است
فاعلاتن فعلن	وزن و آوازه	
-UU / -UU	نشانه‌های هجایی	

* شاعر در رکن اول به جای فاعلاتن، فاعلاتن آورده و اصل وزن فاعلاتن است و این از اختیارات شاعری (وزنی) است.

□ در جدول، اختیارات شاعری با علامت * مشخص شده‌اند.

۲) برای اشعار نیمایی زیر مانند نمونه صفحه قبل خانه‌هایی تولید کنید، پایه‌های آوایی و وزن و نشانه‌های هجایی هر مصراع را بنویسید. سپس اختیار شاعری به کار رفته در این شعر را مشخص کنید.

میان مشرق و مغرب ندای مختصری ست / که گاه می‌گوید / من از ستاره دنباله‌دار می‌ترسم / که از کرانه مشرق طلوع خواهد کرد (شقیعی کدکئی)

میان مشرق و مغرب ندای مختصری ست	پایه‌های آوایی	میان مشرق / رِقْ مَغْرِب / نِدا یِ مَخْ / تَدَ رِیْسْت*
	وزن و آوازه	مفاعِلن فاعِلاتن مفاعِلن فعلن
	نشانه‌های هجایی	-UU / -U-U / -UU / -U-U
که گاه می‌گوید	پایه‌های آوایی	کِ گاهِ می / گو یَد
	وزن و آوازه	مفاعِلن فعلن
	نشانه‌های هجایی	- / -U-U
من از ستاره دنباله‌دار می‌ترسم	پایه‌های آوایی	مَن نَزْ * سِ تا / رِ یِ دُنْ با / دا رِ می / تر سَم
	وزن و آوازه	مفاعِلن فاعِلاتن مفاعِلن فعلن
	نشانه‌های هجایی	-UU / -U-U / -UU / -U-U
که از کرانه مشرق طلوع خواهد کرد	پایه‌های آوایی	کِ از کِ را / نِ یِ مَشْ رَقْ / طُ لُوعْ خا / هد کرد*
	وزن و آوازه	مفاعِلن فاعِلاتن مفاعِلن فعلن
	نشانه‌های هجایی	-UU / -U-U / -UU / -U-U

- در پایان مصراع اول هجای کشیده بلند حساب می‌شود.

- در هجای ماقبل آخر مصرع دوم و سوم و چهارم اختیار وزنی ابدال وجود دارد.

- در هجای دوم مصرع سوم، اختیار زبانی حذف همزه مشاهده می‌شود.

۳) پس از تعیین پایه‌های آوایی و وزن هر مصراع شعر زیر، دلیل ناهمسانی پایه‌های آوایی این شعر و تفاوت آن را با اشعار سنتی بیان کنید.

چون درختی در صمیم سرد و بی‌ابر زمستانی / هر چه برگم بود و بارم بود؛ / هر چه از فرّ بلوغ گرم تابستان و میراث بهارم بود؛ / هر چه یاد و یادگارم بود، / ریخته‌است. (اخوان ثالث)

چُن دِرَخْتِ / دَر صَمِیمِ* / سَرْدُ بیِ آبِ / رِ زِ مِیَسِ تا / نی	پایه‌های آوایی	چون درختی در صمیم سرد و بی‌ابر زمستانی
فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فع	وزن واژه	
- / - - U - / - - U - / - - U - / - - U -	نشانه‌های هجایی	
هَر چِ بَر گَم / بو دُ با رَم / بود*	پایه‌های آوایی	هر چه برگم بود و بارم بود
فاعلاتن فاعلاتن فع	وزن واژه	
- / - - U - / - - U -	نشانه‌های هجایی	
هَر چِ اَز فَر / رِ بُو لُوغِ* / گَرَمِ تا بَسِ / تا نِ مِی را / ثِ بَها رَم / بود*	پایه‌های آوایی	هر چه از فرّ بلوغ گرم تابستان و میراث بهارم بود
فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فع	وزن واژه	
- / - - U - / - - U - / - - U - / - - U -	نشانه‌های هجایی	
هَر چِ یا دُ* / یا دِ گِا رَم / بود*	پایه‌های آوایی	هر چه یاد و یادگارم بود
فاعلاتن فاعلاتن فع	وزن واژه	
- / - - U - / - - U -	نشانه‌های هجایی	
رِی خُ تَسْتِ*	پایه‌های آوایی	ریخته‌است
فاعِلن	وزن واژه	
- U -	نشانه‌های هجایی	

در این شعر همان‌طور که در تقطیع ارکان آن دیده می‌شود، در هر مصرع تعداد ارکان با مصرع دیگر متفاوت است. در برخی مصراع‌ها دو رکن و در برخی از آنها پنج یا شش رکن وجود دارد. بارزترین تفاوت این شعر در مقایسه با قالب‌های سنتی غیر از نابرابری هجاها و کوتاهی و بلندی مصراع‌ها، عبور از مرز چهار رکن در هر مصراع است. در مصراع‌های نخست و سوم این شعر، به ترتیب، پنج و شش رکن وجود دارد. به بیان دیگر تعداد وزن‌واژه‌های هر بخش آن یکسان نیست. اما در شعر سنتی در هر مصرع تعداد ارکان با مصرع‌های دیگر برابر است.

۴) اشعار زیر در چه قالبی سروده شده‌اند؟ یکی از ویژگی‌های این نوع شعر را بیان کنید.

الف) و به آنان گفتم / هر که در حافظهٔ چوب ببیند باغی، / صورتش در وزش بیشهٔ شور ابدی خواهد ماند. / هر که با مرغ هوا دوست شود، / خوابش آرام‌ترین خواب جهان خواهد بود (سهراب سپهری)

ک) این شعر در قالب نیمایی است، زیرا وزن و آهنگ عروضی دارد و در هر مصرع تعداد ارکان با مصرع دیگر متفاوت است و بر همین اساس تعداد هجاها برابر نیست و مصراع‌ها، کوتاه و بلند شده‌اند.

(ب)

پروانه و شمع و گل شبی آشفند در طرف چمن
وز جور و جفای دهر با هم گفتند بسیار سخن
شد صبح، نه پروانه به جا بود و نه شمع ناگاه صبا
بر گل بوزید و هر دو با هم رفتند من ماندم و من (ملک الشعرای بهار)

در این شعر در پایان هر مصرع، یک نیم مصرع آمده است و نشان می‌دهد که کوتاهی و بلندی مصراع‌های شعر، در برخی از قالب‌های شعر کهن نیز سابقه داشته است؛ به این قالب شعری «مُستزاد» می‌گویند. همانطور که می‌بینید در پایان هر مصرع این شعر، کلماتی اضافه شده است. این نوع شعر را به سبب همین بخش‌های اضافی «مُستزاد» می‌گویند. کلمه یا کلمات اضافه شده معنی مصرع را کامل می‌کنند. این افزوده‌ها همه وزنی یکسان دارند و با مصرع قبل از خود نیز هم‌وزن‌اند. اهمیت مستزاد از آن روست که در پیدایش شعر نیمایی اثر داشته است.

۵) پس از تعیین پایه‌های آوایی و وزن هر بیت، نام بحر آن را بنویسید.

الف) چون می‌روی بی‌من مرو، ای جان جان بی‌تن مرو وز چشم من بیرون مشو، ای شعله تابان من (مولوی)

چُن	مِی	رَ	وِی	بِی	مَن	مَ	رِو	اِی	جَا	نِ	جَانْ	بِی	تَن	مَ	رِو	پایه‌های آوایی
وَز	چَشَمَ	مَ	مَن	بِی	رِوَن	مَ	شِو	اِی	شُعَ	لِ	ی*	تَا	بَا	نِ	مَن	
-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	نشانه‌های هجایی
مستفعلن				مستفعلن				مستفعلن				مستفعلن				وزن واژه
رجز مثنی سالم																نام بحر

ب) تو از هر در که باز آیی، بدین خوبی و زیبایی دری باشد که از رحمت، به روی خلق بگشایی (سعدی)

تُو	اَز	هَر	دَر	کِ	بَا	زَا*	یِی	بِ	دِیْن	خُ	بِی	یُ	زِی	بَا	یِی	پایه‌های آوایی
دَ	رِی	بَا	شَد	کِ	اَز	رَحَ	مَت	بِ	رِو	ی*	خَلْ	قُ	بُگ	شَا	یِی	
U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	نشانه‌های هجایی
مفاعیلن				مفاعیلن				مفاعیلن				مفاعیلن				وزن واژه
هزج مثنی سالم																نام بحر

پ) همیشه تا برآید ماه و خورشید مرا باشد به وصل یار، امید (فخرالدین اسعد گرگانی)

هَ	مِی	شَ	تَا	بَ	رَا*	یِد	مَا	هَ	خُر	شِید*	پایه‌های آوایی
مَ	رَا	بَا	شَد	بَ	وَصَ	لِ*	یَا	رَ	اُم	مِید*	
U - -			U - - -				U - -				نشانه‌های هجایی
مفاعیلن			مفاعیلن				فعولن (مفاعی)				وزن واژه (اسم رکن)
هزج مسدس محذوف											نام بحر

ت) الا تا نخواهی بلا بر حسود که آن بخت برگشته خود در بلاست (سعدی)

اَ	لَا	تَا	نَ	خَا	هَی	بَ	لَا	بَر	حَ	سُود*	پایه‌های آوایی
کِ	اَن	بَخَ	تَ	بَر	گَشَ	تَ	خُد	دَر	بَ	لَاَسْت*	
U - -			U - -				U - -				نشانه‌های هجایی
فعولن			فعولن				فعولن				وزن واژه (اسم رکن)
مقاربت مثنی محذوف											نام بحر